

SVENSKA LANDSMÅL OCH SVENSKT FOLKLIV

Tidskrift för talspråksforskning,
folkloristik och kulturhistoria

2023

Årgång 146

Utgiven av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur
i samarbete med Institutet för språk och folkminnen och
Folklivsarkivet med Skånes musiksamlingar vid Lunds universitet

SWEDISH DIALECTS AND FOLK TRADITIONS

Journal of dialectology, sociolinguistics,
folklore research and cultural history

Founded in 1878 by J. A. Lundell

Published by

THE ROYAL GUSTAVUS ADOLPHUS ACADEMY FOR SWEDISH FOLK CULTURE,
UPPSALA

in collaboration with

THE INSTITUTE FOR LANGUAGE AND FOLKLORE and THE FOLKLIFE ARCHIVES
WITH THE SCANIA MUSIC COLLECTIONS AT LUND UNIVERSITY

Principal editor:

MATHIAS STRANDBERG

Editors:

KARIN GUSTAVSSON, ERIK M. PETZELL and LENA WENNER

Editorial board:

*Rogier Blokland, Lars-Erik Edlund, Charlotte Hagström, David Karlander,
Susanna Karlsson, Bengt af Klintberg, Ida Larsson, Caroline Sandström,
Susanne Nylund Skog, Camilla Wide, Susanne Österlund-Pötzsch*

2023

Volume 146

Distributed by Eddy.se

SVENSKA LANDSMÅL OCH SVENSKT FOLKLIV

Tidskrift för talspråksforskning, folkloristik
och kulturhistoria

Grundad 1878 av J. A. Lundell

Utgiven av

KUNGL. GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN FÖR SVENSK FOLKKULTUR, UPPSALA

i samarbete med

INSTITUTET FÖR SPRÅK OCH FOLKMINNEN OCH FOLKLIVSARKIVET MED
SKÅNES MUSIKSAMLINGAR VID LUNDS UNIVERSITET

Huvudredaktör:

MATHIAS STRANDBERG

Redaktörer:

KARIN GUSTAVSSON, ERIK M. PETZELL och LENA WENNER

Redaktionsråd:

*Rogier Blokland, Lars-Erik Edlund, Charlotte Hagström, David Karlander,
Susanna Karlsson, Bengt af Klintberg, Ida Larsson, Caroline Sandström,
Susanne Nylund Skog, Camilla Wide, Susanne Österlund-Pötzs*

2023

Årgång 146

Distribueras av Eddy.se

Årgång 146. H. 349 från början

Samtliga forskningsartiklar som publiceras i tidskriften har genomgått anonymiserad kollegial granskning av minst två granskare. – All research articles published in this journal have undergone double-blind peer review by at least two referees.

I citat efter äldre källor kan stötande språkbruk förekomma. – Quotations from older sources may contain offensive language.

© Författarna

Sättning och omslag: Mathias Strandberg

Distribution av den tryckta upplagan:

eddy.se ab

e-post: order@bokorder.se

Box 1310, 621 24 Visby. Telefon 0498-25 39 00

<http://kga.bokorder.se>

Tidskriftens webbplats: <https://publicera.kb.se/svlm/>

Tidskriftens e-postadress: svlm@gustavadolfsakademien.se

ISSN: 0347-1837 (Print)

ISSN: 2004-9242 (Online)

Innehåll

HANS-OLAV ENGER, Verdifullt om verbkongruens. Anmeldelse av Adam Horn af Åminnes doktoravhandling	7
BLANKA HENRIKSSON, »Man är liksom alltid mittemellan på något sätt». Gränsöverskridningar i ett intervjumaterial om migration från Finland till Sverige	23
BENGT AF KLINTBERG, Högtidsstunder i Ulvaboda. Om Ivar Andersson och hans berättarkonst	47
ISAK LIDSTRÖM, Baseboll för anarkister. Om brännbollens etablering i Sverige vid sekelskiftet 1900	73
SARAH WIKNER, SAARA HAAPAMÄKI och VIVECA RABB, Variation mellan kort- och långstavighet i finlandssvenskt talspråk	93
LARS-ERIK EDLUND, ERIK MAGNUSSON PETZELL, CAROLINE SANDSTRÖM, MATHIAS STRANDBERG och LENA WENNER, Litteraturkrönika 2023	121

Meddelanden och aktstycken

OLLE KEJONEN, Tre samiska lånord i meänkieli	137
CAROLINE SANDSTRÖM, Meddelande angående <i>Ordbok över Finlands svenska folkmål</i>	143
Per Larssons »Öfversikt af Färsmålen». Utgiven och kommenterad av Mathias Strandberg.	144

Minnesord

Gösta Arvastson 1943–2023. Minnesord av Anders Gustavsson	159
Nils-Arvid Bringéus 1926–2023. Minnesord av Birgitta Svensson.	165
Gunnar Nyström 1939–2021. Minnesord av Yair Sapir	169

Litteratur

Katarina Ek-Nilsson et al., <i>Min mormor. Kvinnoliv i en annan tid</i> . Rec. av Eva Helen Ulvros	173
Terry Gunnel (red.), <i>Grimm ripples: The Legacy of the Grimms' Deutsche Sagen in Northern Europe</i> . Rec. av Alf Arvidsson	179

Gunnar Nyström

1939–2021

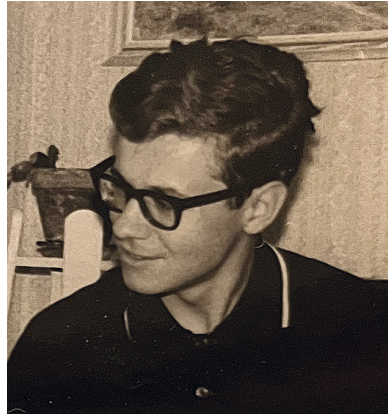

Foto: Privat.

Språkvetaren och älvdalskännaren Gunnar Nyström avled den 30 juli 2021 i en ålder av 82 år. Gunnar blev mest känd i och utanför Älvdalen för sina expertkunskaper i den »klassiska» älvdalskan, alltså den älvdalska som talades av folk födda före 1900, en språklig varietet känd för sina radikala arkaismer och novationer och förhållandevis ringa påverkan från svenskan.

Gunnar växte upp på landsbygden i Västra Eneby socken i södra Östergötland. Eftersom hans mor var från Falun vistades familjen i olika socknar i Faluns omnejd och även längre norrut i Dalarna på somrarna. Gunnars första besök i Älvdalen var sommaren 1955, när han var sexton, ett besök som lämnade så starka och positiva intryck på honom att han valde att så småningom komma tillbaka och tillbringa längre perioder där genom hela sitt liv. Under sin gymnasietid i Västerås fick Gunnar en mycket kunnig och stolt älvdaling som tysklärare, nämligen Bengt Åkerberg, som inspirerade Gunnar att lära sig mer om älvdalska. Drygt femtio år senare var Gunnar vetenskapligt ankare och medförfattare till Bengts tjocka bok *Älvdalsk grammatik*.

Yair Sapir, fil. dr i nordiska språk, universitetslektor, Högskolan Kristianstad. – PhD in Scandinavian Languages, Senior Lecturer, Kristianstad University. yair.sapir@hkr.se

Sapir, Yair, 2024: Gunnar Nyström 1939–2021. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2023 (146), s. 169–172. – Sapir, Yair, 2024: Gunnar Nyström 1939–2021. In: *Swedish Dialects and Folk Traditions* 2023 (146), p. 169–172. – DOI: <https://doi.org/10.69824/svlm.146.25735>

Denna artikel publiceras under villkoren i Creative Commons-licensen CC BY 4.0, som tillåter användning, spridning och reproduktion i vilket medium som helst, förutsatt att originalverket är korrekt citerat. – This article is published under the conditions given in the Creative Commons license CC BY 4.0, which allow use, distribution and reproduction in any medium, provided that the original work is cited correctly.

Minnesord. Denna artikel har ej genomgått sakkunniggranskning. – Obituary. This article has not undergone peer review.

© 2024 författaren. – © 2024 the author.

År 1961 tog Gunnar sig till en fäbod tillhörande invånare från byn Karlsarvet (*Kalser* på älvdalska) i Älvdalen där han fick höra en ännu ålderdomligare älvdalska hos den äldre generationen än den han hade varit van vid. Snart visade det sig att bybornas intresse för att förkovra sig i sitt språk var minst lika stort som Gunnars intresse att förkovra sig i deras språk. Med en av byborna, Danils-Ierk (Erik Westling), brevväxlade Gunnar under en vinter. När Gunnar tog sig till fäboden nästa sommar började han få regelrätta språklektioner av densamme Danils-Ierk, som senare blev ordförande i Ulum Dalska ('Vi ska tala älvdalska' eller 'Låt oss tala älvdalska'), föreningen för älvdalskans bevarande.

När Danilsfolket (alltså Ierks familj) blev varse Gunnars stora intresse för älvdalskan erbjöd de honom att flytta in i sitt permanenta hus i Karlsarvet. Vid det laget började Gunnar tala med Ierk, Amanda, Ivan och övriga bybor enbart på älvdalska. På den tiden, alltså 1962, talade hela Karlsarvets befolkning på cirka 800 personer (så när som på två ingifta kvinnor) älvdalska. I en av gårdarna lärde Gunnar känna Kluker-Ilma (Klockar Hilma Margareta Westling), som var bland byns äldsta och som dessutom talade en mycket ålderdomlig form av älvdalska. Snart började Gunnar hälsa på Ilma och hennes man varje dag och lyssna till de livliga samtalen på älvdalska som paret hade med både släkt, vänner och bekanta. Gunnar lyssnade, men fick dessutom lov att spela in och föra anteckningar på det han hörde, både i Karlsarvet och övriga delar av Älvdalens socken. Totalt vistades Gunnar i Älvdalen i närmare två år vid det aktuella tillfället. Många sockenbor betraktade Gunnar som en av de sina. När de träffade honom efter att han vistats en period utanför Älvdalen kunde de fråga honom: *Jasso, du ar kumið iem nu! Ur laindj får du war iem nu då?* ('Jasså, du har kommit hem nu! Hur länge får du vara hemma nu då?'). Som Gunnar själv berättade var hans egen bakgrund på landsbygden en stor fördel när han skulle bo i Älvdalen och umgås med älvdalingarna.

Gunnars gedigna kunskaper och stora intresse för älvdalska och andra svenska varieteter samt språkhistoria förde honom till Uppsala för studier i nordiska språk. Under vårterminen 1964 kunde Gunnar lägga fram en uppsats om 103 sidor med titeln »Ett prov på Karlsarvsmålet i Älvdalen. Utskrift och översättning av bandinspelning jämte kommentar» för nordiska proseminariatet vid Uppsala universitet. Uppsatsen bestod av uppteckningar på landsmålsalfabet av muntliga berättelser som Gunnar hade spelat in i Karlsarvet jämte en översättning till svenska och en språkvetenskaplig analys av texterna, som omfattade både fonologi, morfologi, lexikon, namn och syntax. Det intensiva »språkbadet» Gunnar hade fått sig under sin tid i Älvdalen utmynnade, förutom i en betydande samling av inspelningar och uppteckningar, även i ett omfattande älvdalskt ordkartotek som enligt Gunnars barns önskemål skänktes till föreningen Ulum Dalska efter Gunnars bortgång. Gunnar hade den älvdalska han lärde sig på 1960-talet i ryggmärgen och kunde således ofta ur minnet citera älvdalska ord, fraser och uttryck som han hade hört av den gamla generationen av älvdalingar på 1960-talet. Gunnars berättelser, anteckningar och

kartotek är värdefulla för bevarandet av denna stora kulturella och språkliga skatt till eftervärlden.

Gunnars enorma kunskaper i älvdalskan och dalmålen i synnerhet och svenska dialekter i allmänhet kom väl till pass när han tog anställning vid Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Här var han länge engagerad i arbetet med två viktiga dialektordböcker, nämligen *Ordbok över folkmålen i övre Dalarna* och *Ordbok över Sveriges dialekter*.

Själv lärde jag känna Gunnar under min doktorandtid vid Institutionen för nordiska språk i Uppsala mellan 1997 och 2004. Gunnar och jag brukade delta vid samma seminarier, som avhandlade nordiska språk ur historiskt perspektiv, där han ofta tog en aktiv del i de livliga diskussionerna och bidrog med sina rika kunskaper och skarpa insikter. 2002 rådde min dåvarande handledare Henrik Williams mig att ta kontakt med Gunnar eftersom jag började bli nyfiken på älvdalskan. Gunnar och jag började äta lunch tillsammans en gång i veckan. Dessa lunchmöten var startskottet för en vänskap som senare även ledde till samarbete kring älvdalskan på olika plan fram till hans hastiga bortgång 2021. Lunchmötena med Gunnar var också ett slags mentorskap i älvdalska och Älvdalen för mig inför mina besök i Älvdalen till att börja med och för min egen forskning och mitt eget engagemang för älvdalskan längre fram.

2004 anordnade Gunnar och jag, i samarbete med Ulum Dalska:s ordförande Mats Elfquist, en konferens i Älvdalen under rubriken *Fuost konferensn um övdalsku* ('Första konferensen om älvdalska'), där både vetenskapliga och populärvetenskapliga bidrag lades fram. Konferensen utmynnade i en konferensvolym som Gunnar blev redaktör för. Samma år fick jag i uppdrag av Ulum Dalska att bilda ett älvdalskt språkråd med framtagandet av en ny, enhetlig älvdalsk ortografi som vår första uppgift. Rådet kom att kallas *Råd djärum* ('Vi rådgör' eller 'låt oss rådgöra'), älvdalska språkrådet, och i det ingick förutom Gunnar och jag även de mycket kunniga Östen Dahl, Lars Steensland och Bengt Åkerberg. Efter sju månaders möten och diskussioner, i februari 2005, lade rådet fram sitt förslag till en enhetlig ortografi för älvdalskan, ett förslag som antogs enhälligt av Ulum Dalska:s årsmöte och som kom att användas allt oftare och av allt fler för att återge älvdalskan i skrift. Under sommaren 2005 höll Gunnar och jag den första akademiska kursen i älvdalska som anordnades på plats i Älvdalen i Uppsala universitets regi. Eftersom det inte fanns något lämpligt läromedel för en sådan kurs fick Gunnar och jag ta fram ett sådant, som kom att få namnet »Introduktion till älvdalska». Förutom vardagstexter innehöll läromedlet prosatexter om Älvdalen som bland annat skrevs av Bo Westling, några anpassade texter från Gunnars uppteckningar och texter ur Rut 'Puck' Olssons populära barnbok *Mumunes Masse* ('Mormors Masse/katt'). Till texterna lade vi till glosor och bilagor om älvdalsk ortografi, fonologi, grammatik och syntax. Texterna anpassades givetvis till den nya ortografin. Med sitt fina, genuina älvdalska uttal läste Gunnar in texterna som därefter gjordes tillgängliga för studenterna. Även i detta sammanhang fick vi ett betydande stöd av lokalsamhället samt Ulum Dalska och dess ordförande Mats Elfquist

för att studenterna och kursen skulle få en naturlig anknytning till Älvdalen och en minnesvärd vistelse där när vi sommaren 2005 anlände med runt 25 motiverade studenter.

Det goda samarbetet vi hade med varandra och med andra banade vägen för fler initiativ med älvdalska i fokus: under vårterminen 2006 höll Gunnar, Piotr Garbacz och jag vid tre tillfällen ett kollokvium i älvdalska vid Institutionen för nordiska språk i Uppsala genom videolänk med motsvarande institution i Lund. Syftet med kollokviet var att fortsätta läsa och analysera älvdalska texter, dels med tidigare kursdeltagare, dels med andra nordister vid båda institutionerna. 2008 anordnade Gunnar och jag *Oðer råðstemnq um övdalsky* ('Andra konferensen om älvdalska') som likaså hölls i Älvdalen och vars konferensvolym både Gunnar och jag var redaktörer för. 2018 gav vi tillsammans ut den populärvetenskapliga boken *Ymse um övdalsky* ('Diverse om älvdalska') som omfattar grunderna i älvdalskans struktur, ortografi och språksociologiska förhållanden.

Gunnar var under hela sitt vuxna liv aktiv inom älvdalskan. Hans engagemang tog sig uttryck bland annat i hans produktion av vetenskapliga artiklar, hans roll som ordbokschef, hans medverkan i kurser, konferenser och föreläsningar och hans stöd och inspiration till andra som ville studera och forska om älvdalska. Gunnar, som övriga ledamöter i Älvdalska språkrådet, ansåg att ett erkännande av älvdalskan som minoritets-/landsdelsspråk skulle vara ett steg i rätt riktning för att bevara och revitalisera älvdalskan. När revitaliseringsinsatserna tog ny fart i och med projektet *Wilum og bellum* ('Vi vill och vi kan') 2018 var Gunnar en given deltagare i sammanhanget. Han kallade ofta älvdalskan för en »levande språkhistoria», och hjälpte till med både översättningar och korrekturläsning av allehanda material. Bland annat medverkade Gunnar tillsammans med Stefan Jacobsson i utgivningen av *Alice i underlandet* på älvdalska, som Inga-Britt Pettersson var den huvudsakliga översättaren av. 2019 tilldelades Gunnar språkpriset *Övdals-byönn* som tack för sina insatser för att skapa en kunskapsbas för dalmålen i allmänhet och älvdalskan i synnerhet.

Den älvdalska som Gunnar hade lärt sig i ung ålder höll sig påfallande väl resten av hans liv. Gunnar lyckades lära sig älvdalska som en äkta *övkall* ('älvdaling') och låta som en sådan livet ut. Gunnar har alltid imponerat med sina detaljrika kunskaper i älvdalska i all dess komplexitet och regionala variation. Gunnars kunskaper i och om älvdalska, dalmål och svenska dialekter i kombination med hans generösa och varma personlighet och hans viktiga insatser för att dokumentera, bevara och revitalisera älvdalskan kommer att förbli ett ljust minne hos alla dem som månar om älvdalskan.

Wail i friði, wenn.

Yair Sapir